

EGYHÁZ-LÁTOGATÁS

HELYZETKÉP, KÉRDÉSEK, TANULSÁGOK
A VESZPRÉMI RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZMEGYE
TEMPLOMAINAK ADATGYŰJTÉSE NYOMÁN

Érseki
KÖNYVTÁR
ÉS LEVÉLTÁR

Veszprém, 2024. szeptember 26.

Szerkesztette:
Jankovics Norbert

Fordította:
Johnson Andrea, Kónya Anna és a szerzők

A kézirat a NKFI-134806. számú („OTKA K”)
Veszprém megyei templomok adatbázisa című
támogatott projekt keretében készült
a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ
közreműködésével.

Felelős kiadó:
Dr. Karlinszky Balázs,
Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár

Tipográfia:
Bucsy Balázs

Nyomda:
OOK-Press Kft., Veszprém
Szathmáry Attila

ISBN 978-615-82516-3-1

TARTALOM

Karlinszky Balázs

BEVEZETŐ.....	7
INTRODUCTION.....	10

KÖZÉPKOR

Papp Attila–Kaszás Zsolt–Látos Tamás–Zsiga Zsolt–

Klembala Zsombor–Buránszki Nóra

VÁLOGATÁS VESZPRÉM VÁRMEGYE EGYHÁZI TOPOGRÁFIÁJÁNAK

ÚJ EREDMÉNYEIBŐL.....15

A SELECTION OF NEW RESULTS FROM THE ECCLESIASTICAL TOPOGRAPHY

OF VESZPRÉM COUNTY..... 29

Takács Ágoston

RÉGÉSZETI KUTATÁSOK A TIHANYI SZŰZ MÁRIA ÉS

SZENT ÁNYOS BENCÉS APÁTSÁG ALTEMPLOMÁBAN31

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE CHURCH OF THE BENEDICTINE ABBEY

OF THE VIRGIN MARY AND ST. AIGNAN IN TIHANY..... 40

Pátkai Ádám Sándor–Győrffy-Villám Zsombor

SZENTGÁL KÖZÉPKORI TEMPLOMA41

THE MEDIEVAL CHURCH OF SZENTGÁL..... 53

Jankovics Norbert

EGY ÁRPÁD-KORI TEMPLOM ÁRPÁD-KORI BŐVÍTÉSE: A SÁGDÖRGICSEI (ZÁNKA)

TEMPLOMRÓL REKONSTRUKCIÓS KÍSÉRLETÉNEK TANULSÁGAI 55

AN EXTENSION OF AN ÁRPÁD-PERIOD CHURCH: LESSONS FROM THE RECONSTRUCTION OF THE CHURCH RUINS OF SÁGDÖRGICSE (NEAR ZÁNKA)71

ÚJKOR, LEGÚJABB KOR

Karlinszky Balázs

E SOLIDIS MATERIALIBUS - ZALA VÁRMEGYEI TEMPLOMOK AZ 1778. ÉVI

EGYHÁZLÁTOGATÁS JEGYZŐKÖNYVEKBEN77

E SOLIDIS MATERIALIBUS - THE CHURCHES OF ZALA COUNTY

IN THE RECORDS OF THE 1778 CANONICAL VISITATION 88

<i>Fülöp András</i>	
HÁROM SÁVOZOTT TEMPLOMHOMLOKZAT	
A 18. SZÁZADI VESZPRÉM MEGYÉBŐL	101
THREE STRIPED CHURCH FAÇADES	
IN EIGHTEENTH-CENTURY VESZPRÉM COUNTY.....	119
<i>Nagy Gergely Domonkos</i>	
A VESZPRÉMI PIARISTA TEMPLOM STÍLUSA	121
THE STYLE OF THE PIARIST CHURCH IN VESZPRÉM	133
<i>Hajdók Judit</i>	
A ZIRCI-VESZPRÉMI WILDE-ORGONAMŰHELY	135
THE WILDE ORGAN WORKSHOP IN ZIRC-VESZPRÉM	149
<i>Pintér Bálint</i>	
WAGRAM VAGY WIENERBERGER? SOROZATGYÁRTOTT ÉPÜLETKERÁMIÁK	
HATÁSA A RANOLDER INTÉZET ÉPÍTÉSZETI KONCEPCIÓJÁRA	151
WAGRAM OR WIENERBERGER? THE IMPACT OF MASS-PRODUCED	
HEAVY CERAMICS ON THE ARCHITECTURAL CONCEPT	
OF THE RANOLDER INSTITUTE	164
<i>Hajós-Baku Eszter</i>	
A WEEKEND-KÁPOLNÁTÓL A BAZILIKÁIG - TEMPLOMÉPÍTKEZÉSEK	
A BALATON-PARTON A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN	165
FROM THE WEEKEND CHAPEL TO THE BASILICA - CHURCH	
CONSTRUCTIONS ON THE NORTHERN SHORE OF LAKE BALATON	
BETWEEN THE TWO WORLD WARS.	178
<i>Héczey-Markó Ágnes</i>	
VARIÁCIÓK OLTÁRRÁ - A FELSŐÖRSI PRÉPOSTSÁGI TEMPLOM FŐOLTÁRÁNAK	
ÁTÉPÍTÉSEI A 20. SZÁZADBAN	179
VARIATIONS ON THE ALTAR – 20TH-CENTURY RECONSTRUCTIONS	
OF THE HIGH ALTAR IN THE FELSŐÖRS PROVOSTRY CHURCH.....	201

EPILÓGUS

<i>Galamb Zsuzsanna</i>	
GALAMB ZSUZSANNA: MŰEMLÉK LESZ?	
WILL IT BE A LISTED BUILDING?	205
RÖVIDÍTÉSEK, FORRÁSOK, BIBLIOGRÁFIA.....	
A KÖTET SZERZŐI.	235

A WEEKEND-KÁPOLNÁTÓL A BAZILIKÁIG - TEMPLOMÉPÍTKEZÉSEK A BALATON-PARTON A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

A két világháború közötti korszak stíluspluralizmusa egyedülálló, mégis az 1980-as évek tudományos kutatásai óta a modern konzervatív dichotómiában izzó korszak kis túlzással dominánsnak nevezhető kutatási iránya az építészet területén leginkább a modern építészet megjelenésével azonosítható. A Veszprémi Egyházmegye területén épült templomok számosságuk okán is bővebb kutatásra adnak indokot. Sokrétű templomépítészeti tevékenység rajzolódik ki az eltérő motiváció és lehetőségek függvényében az egykori Egyházmegyében. Százhoz közeli a két világháború közötti egyházmegye területén épült templomok és kápolnák száma, ami országos viszonylatban is kimagaslónak mondható. Ezek nagy része Rott Nándor püspökségének idején jött létre, s az épületek elhelyezkedése egyfajta mintázatot ad ki az ún. rétegpasztorációval összhangban. Eszerint látható, hogy a Balatoni-régió településeinek templomépítkezései önálló csoportot alkotnak, ahogyan az városi szövetben, urbánus helyzetben épült szakrális helyek és kifejezetten izgalmas az ipari zónákhoz kapcsolódó építkezések elhatárolása. Tanulmányunkban a Balatoni-régió két világháború között épült templomépületeit vizsgáljuk, kiemelt figyelmet szentelve az északi parton létrejött templomépítészeti tevékenységnek. A templomépítkezések ösztönzésének nagyívű folyamatai mellett az egyes épületek létrejöttének példáin át szeretnénk megvilágítani a korszak legnépszerűbb üdülőhelyéhez kapcsolódó szakrális építkezéseket, előtérbe helyezve a létrehozó közösségek nélkülözhetetlen szerepét.

Keywords: szakrális építészet, modern építészet, Veszprém megyei templomok, két világháború közötti templomépítkezések, Balaton, Északi part.

Területi rekonstrukció

A veszprémi püspökség a magyar egyházszerzés legkorábbi időszakában, 1000 körül jött létre. A Veszprémi Egyházmegye, melynek területét felosztva 1777-ben megalakult a Székesfehérvári Egyházmegye, azon szerencsések egyike, ami az új határok meghúzásával is teljes egészében

megmaradt, és a székeskáptalan területeit sem érintették az új Trianoni országhatárok. A 19. század végén és a 20. század elején a püspöki székből báró Hornig Károlyt 1917-ben Rott Nándor követte egészen 1939-ben bekövetkezett haláláig. Két évtizedes főpásztori működése a dinamikus fejlődés jegyében telt. Püspöki működését az egyházmegye vizitálásával kezdte 1920 és 1925 között, majd 1923-ban és 1934-ben két egyházmegyei zsinatot tartott. A személyi állomány folyamatos bővülése 30 új plébánia felállítását tette lehetővé. A főpásztor figyelmet fordított a sajátos lelki-gondozást igénylő társadalmi csoportok, így a pusztákon élők, az ipari körzetekben lakóka, valamint a balatoni üdülőtelepekre érkező középosztálybeliek pasztorálására is. Rott Nándort alig két hónapos kormányzással Tóth Tihamér követte 1939-ben, majd Czapik Gyula, későbbi egri érsek lett Veszprém püspöke (1939–1943). Utóbbi működése idején váltak intenzívvé a KALOT és KALÁSZ mozgalmak, és lett hatékony egyházmegyei szinten az Actio Catholica.¹ Czapik Gyula, majd Mindszenty József (1944–1945) és Bánáss László (1945: apostoli kormányzó, 1946–1949: püspök) is folytatta a plébánialapítások sorát. János Pál pápa 1993. május 30-án kelt, *Hungarorum gens* kezdetű apostoli konstitúciója átalakította a Trianon óta változatlan hazai egyházmegyei határokat, és Veszprémet érsekség rangjára emelte. A Veszprémi Főegyházmegye területéből kivált az újonnan létrehozott Kaposvári Püspökség. A főegyházmegye az új területi beosztás szerint Veszprém megyére, illetve Zala megye kb. harmadára és néhány szomszédos megye településeire terjed ki. Mindez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a jelenlegi Veszprémi Egyházmegye területe nem egyezik meg a két világháború közötti területtel. Az 1975. évi egyházmegyei sematizmus közli azokat a templomokat és kápolnákat, amelyek az egyházmegye területén épültek, így, bár adatai nem mindig megbízhatóak, de rekonstruálható a Veszprémi Egyházmegye két világháború közötti templomépítkezéseinek dinamikája és tipológiája.² Az Egyházmegye 1920-1944 közötti időszakában összesen 90 templom és kápolna épült, melyből jelenleg csupán 21 található az Egyházmegye területén, melyből egy már elveszítette szakrális funkcióját.

¹ <https://www.veszpremiersekseg.hu/a-veszpremi-foegyhazmegye-tortenete/> (utolsó látogatás időpontja: 2024. 05.15.)

² Jelen kutatás nem terjed ki az egykori területeken, ma a Kaposvári Egyházmegye területén fekvő épületek részletes dokumentálására. Ez egy következő kutatás témája kell, hogy legyen! Jelen kutatásban elsősorban az új építésű templomépületekkel foglalkozunk és néhány kápolnával, amelyeket kiemelt értékük vagy jelenőségük miatt szükségesnek ítéltünk bevonni a kutatásba.

A korabeli dokumentumok és schematizmusok alapján rekonstruáltuk a Veszprémi Egyházmegye területén 1920–1944 között épült templomok és kápolnák listáját:³

Ajka, Jézus Szíve-templom
Apácatorna, Urunk mennybemenetele-templom
Bábonymegyer, Kisboldogasszony-templom
Badacsonytomaj, Szent Imre herceg-templom
Bakonytamási, Szent Anna-templom
Balatonkenese-Balatonakarattya, Nagyboldogasszony-templom
Balatonalmádi, Szent Imre-templom
Balatonboglár (Jankovich-üdülőtelep), Nagyboldogasszony-templom
Balatonboglár, Szent Kereszt felmagasztalása-templom
Balatonföldvár, Szent Kereszt-templom
Balatonfüred, Krisztus Király-templom
Balatonfűzfő (Fűzfőfürdőtelep), Jézus Szíve-templom
Balatonfűzfő, Árpád-házi Szent Imre-kápolna
Balatonfűzfő-gyártelep, Szent László-templom
Balatonlelle, Szentháromság-templom
Balatonmáriafürdő, Nagy-boldogasszonytemplom
Balatonöszöd (Öszödtelep), Nagy-boldogasszonykápolna
Balatonszabadi, Szent István király-kápolna
Balatonszárszó, Bűnbánó Magdolna-templom
Balatonszentgyörgy, Szent György-templom
Balatonudvari–Fővenyes (Kiliánteleg), Páduai Szent Antal-kápolna
Balatonszőlős⁴, Szűz Mária Neve-templom
Balatonvilágos, Magyarok Nagyasszonya-templom
Bánya, Krisztus király-(iskola)kápolna
Bocfölde, Szent Jó-zsef pártfogása-templom
Bocska, Páduai Szent Antal-kápolna
Bodrog, Szűz Mária Neve-(iskola)kápolna
Böhönye, Magyarok Nagyasszonya-templom
Csajág, Jézus Szíve-(iskola)kápolna
Csurgó, Jézus Szíve-templom
Darvas, Rózsafüzér királynője-(iskola)kápolna
Döbröce, Krisztus Király-(iskola)kápolna
Fonyód–Alsóbélateleg, Szent Anna-kápolna

³ A templomlista az 1975-ös sematizmus alapján, továbbá Urbán Erzsébet publikációja és a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár OTKA pályázatán belül készített adatbázisok létrehozásával épült fel. Kiemeléssel jelölöm a mai Veszprémi Egyházmegyéhez tartozó templomokat.

⁴ Az 1975-ös sematizmus tévesen Aszófőnek nevezi

Fonyód–Fonyódliget, Nagyboldogasszony-kápolna
Fonyód-Sándortelep, Szent István király-kápolna
Gézháza, Szent Rókus-templom
Gige, Urunk mennybemenetele-(iskola)kápolna
Hajmás, Nagyboldogasszony-templom
Hedrehely, Szűz Mária neve-kápolnafülke
Homokszentgyörgy, Skóciai Szent Margit-templom
Inke, Jézus Szíve-templom
Jákó, Magyarok Nagyasszonya-(iskola)kápolna
Kaposszerdahely, Szűz Mária neve-templom
Kaposvár, Jézus Szíve-templom (Hősök temploma)
Kaposvár, Szűz Mária-kápolna
Káptalanfüred, Angyalos Boldogasszony-kápolna
Keszthely, Kis Szent Teréz-templom
Kiskapornak, Szent István-(iskola)kápolna
Libic kozma, Magyarok Nagyasszony-templom
Ligetfalva, Nagy Szent Teréz-torony misézőfülkével
Lók-pusztá, Szentlélek-(iskola)kápolna
Mezőszilas, Szent Mihály templom
Miháld, Urunk mennybemenetele-kápolna
Nadalos-pusztá, Rózsa-füzér királynéja-(iskola)kápolna
Nagyatád, Jézus Szíve-kápolna (Henész-kápolna)
Nagyberki, Krisztus király-templom
Nagykanizsa, Jézus Szíve-templom
Nagykanizsa, Szent Márton-(kórház)kápolna
Nagykorpád, Krisztus Király-templom
Nagyoldipusztá, Szent Erzsébet-templom
Nemesboldogasszonyfa, Magyarok Nagyasszonya-kápolna
Nemesdéd, Szentháromság-templom
Óhid, Szent Imre-templom
Pacsérvisnye, Szent József-(iskola)kápolna
Pamuk, Szent Mihály (iskola)kápolna
Peremartongyártelep, Szent István-kápolna
Pétfürdő, Szent László-templom
Rádpusztá, Urunk mennybemenetele-(iskola)kápolna
Rinyakovácsi, Szentlélek eljövetele-kápolna
Siófok–Balatonszéplak, Szent Anna-kápolna
Siófok–Tisztviselőtelep, Pihenő Szűz Anya-kápolna
Siómaros, Mária anyasága-(iskola) kápolna
Somogyfajsz, Krisztus Király-templom
Somogy-hársány, Szent Vendel-templom

Somogyjád, Magyarok Nagyasszonya-(iskola) kápolna
Somogytarnóca, Szent István-templom
Somogyvámos, Szent Imre-templom
Szőkedencs, Magyarok Nagyasszonya-templom
Tilaj, Szent Imre (iskola)kápolna
Újudvar, Havas Boldogasszony-templom
Újvárfalva, Magyarok Nagyasszonya-(iskola)kápolna
Varászló, Rózsafüzér királynéja-templom
Vése, Mária neve-(iskola)kápolna
Veszprém, Árpád-házi Szent Margit-templom
Visz, Rózsafüzér királynője-(iskola)kápolna
Zákánytelep, Szent Imre-templom
Zalameggyes, Szent István-templom
Zalaszentgrót-Zalaudvarnok, Szentlélek-templom (zalaudvarnoki templom)
Zalaszentiván, Keresztelő Szent János-templom
Zamárdi, Nagyboldogasszony-kápolna

Templomépítkezések a Veszprémi Egyházmegyében

Százhoz közeli az egykori egyházmegye területén épült templomok és kápolnák száma, ami országos viszonylatban is kimagaslónak mondható. Ezek nagy része Rott Nándor püspökségének idején jött létre, s az épületek elhelyezkedése egyfajta mintázatot ad ki az ún. rétegpasztorációval összhangban. Eszerint látható, hogy a Balatoni-régió települései önálló csoportot alkotnak. Szintén elválasztható a városi szövetben, urbánus helyzetben épült szakrális helyek építésze, s ezen belül külön az ipari zónákhoz kapcsolódó templomépítkezések. Karlinszky Balázs tanulmányában részletesen bemutatja Rott püspök rétegpasztorációs tevékenységét és tudatos programját, melyben minden társadalmi réteg számára kvázi személyre szólóan kívánta a pasztorációs módszereket alkalmazni. Ennek oka, hogy a pusztai cselédség, a városi munkásság vagy az ipari területek lakói más igényeket támasztottak, mint a Balatoni nyaraló hívek temporális ellátása.⁵ Az új templomok/kápolnák építésére irányuló igény megnövekedése valamint a pápai körlevelet⁶ követő egyházmegyei egyházművészeti bizottságok a Központi Egyházművészeti Hivatal és az Országos Egyházművészeti Tanács felállítása és működése⁷ – ami Serédi Jusztinián hercegprímás idejére tehető – megmutatkozik az új templomok

⁵ KARLINSZKY 2020, 230.

⁶ 1924. szeptember 1-jén kelt pápai körlevél no.34215. BAKU – CSÍKY, 2012, 289.

⁷ BAKU – CSÍKY, 2012, 289. és BAKU, 2018, 43.

létrehozásának dinamikájában és minőségében is. E két intézmény a korszak egyházművészetében egyházmegyenként eltérő dinamikával ugyan, de meghatározó szerepet töltött be. A Veszprémi Egyházmegyében a püspök kiemelt figyelmet szentelt az az egyházmegyei egyházművészeti bizottság felállításának. 1931-ben Rott Nándor megyéspüspök megküldte a Központi Egyházművészeti Hivatalnak a Veszprémi Egyházművészeti Bizottság tagjainak névsorát az alábbiak szerint:

Elnök: Rott Nándor püspök, helyettes dr. Simon György prelátus kanonok Veszprém

Előadó és titkár dr. Pfeiffer János Szentszéki jegyző püspöki levéltáros

Tagok: dr. Császik István pápai kamarás, dr. Gutheil Jenő teol. Tanár, dr. Horváth Konstantin ocist teol. Tanár, dr. Justh István plébános, dr. Kis György teol. Tanár, dr. Mihályi Ernő OSB, Molnár Ernő⁸ képzőművészeti akadémiai hallgató, Szabó Sándor plébános, Dr. Szerecz Imre opraem, Dr. Vegele Lajos esperes, Wache Ernő esperes⁹

A bizottság feladata, ellentétben más egyházmegyékkel, hogy a pápai útmutatás alapján az egyházmegyében fellelhető műemlékeket és egyházi illetékességű műtárgyakat számbavegye. A templomokhoz kapcsolódó bírálatokat rendszerint a püspök végezte s hagyta jóvá a terveket. A tagok között építészt nem, de olyan személyeket találunk, akik elhivatott kutatói az egyházmegyei művészetnek, beleértve az építészetet is. Molnár Ernő, aki később már, mint felszentelt pap és tudós művészettörténész a Központi Egyházművészeti Hivatal igazgatójaként működik, vagy dr. Pfeiffer János, aki püspöki levéltárosként az egyes templomok építkezéseihez szolgáltatott adatot műveiben.

Az ipari területekhez kapcsolódó pasztorációs munka eredményeként jött létre Ajka Jézus Szíve temploma, a balatonfűzfői Nitrokémia gyár telepéhez kapcsolódó Szent László-templom és a pétfürdői Szent László-templom építése. A fűzfői templom alulróljövő kezdeményezésként indult és a püspök a Hadügyminisztériummal való kapcsolattartásban és a templom tényleges megvalósulásában játszott szerepet. Előzetes várakozásainkkal ellentétben az ipartelepek templomai – bár jellemzően anyaghasználatukban és szerkezeteikben sokszor élen jártak a korszak templomépítészetében – egyes épületek, mint az ajkai és a pétfürdői stílusukban mégis kifejezetten historizáló vagy magyaros szellemben épültek.

Az Ajka-környéki ipari körzetben a püspök 1928-ban – a későbbi ajkai plébániával együtt – lelkeszséget alapított Csingervölgyben (ma Ajka III. plébánia), valamint plébániát szervezett Úrkúton 1931-ben, illetve 1934-ben

⁸ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/m-76AF9/molnar-erno-76EBE/> (utolsó látogatás időpontja: 2024. 05.15.)

⁹ EPL KEH 67/1931, 1 doboz 1930-31. 1. csomó

a szomszédos Ajkán, továbbá az újonnan létrehozott Veszprém–várpalotai vegyipari körzetben 1935-ben a Fűzfő-gyártelepi lelkészség és a pétfürdői kurácia is létrejött. Ezek együtt jelzik az ipari munkásságról való hatékonyabb lelkipásztori gondoskodás igényét. A '30-as évek végén a várpalotai esperesi kerület, amely magában foglalta a névadó település plébániája mellett a fűzfői és péti ipari körzeteket, Rott püspök megfogalmazásában a „modern lelkipásztorkodás” kerületének számított.¹⁰

A fentiek mellett a püspök kiemelt figyelmet fordított a puszták lakóira és a Balaton környékén túl Somogy vármegye területére, ahol számos új templom épült ebben az időszakban. A megye hagyományosan protestáns-katolikus vegyes lakosságú volt, s a puszták is jellemzőbbek voltak a vidékre. Rott Nándor püspöksége idején hét (Zala vármegye somogyi határszélén fekvő Beleznával együtt nyolc) plébánia (Büssü, Inke, Kaposfő, Kaposvár II., Lábod, Somogysárd és Zákánytelep), illetve egy lelkészség (Somogytarnóca) alakult meg.¹¹ Ezen a területen Mindszenty József a korszak végén, rövid püspöksége alatt, 14 somogyi plébániát alapított.¹²

1. kép: Balatonfűzfői Gyártelepi templom főhomlokzata (a szerző felvétele, 2023)

¹⁰ KARLINSZKY 2020, 232.

¹¹ KARLINSZKY 2020, 228.

¹² KARLINSZKY 2020, 228.

2. kép: Balatonfűzfői Gyártelepi templom belső nézete az oltár felé
(a szerző felvétele, 2023)

Weekend-kápolnától a bazilikáig – nyaralás, turizmus és vallásosság a Balaton-parton

A Balaton tulajdonképpeni felfedezése a reformkor idejére tehető, amikor a magasabb társadalmi osztályok tagjai egyre gyakrabban keresik fel rekreációs céllal a természetközeli helyeket a kikapcsolódás tudatos vágyával összhangban. Ezen időszak maradandó és jellegzetes építészeti példái azok a historizáló villák, lakok, nyaralóépületek, amelyek az otthon kényelmét voltak hivatottak átranzportálni a Balaton-partokra. A két világháború között főként a trianoni döntés szülte kényszerűség emelte kultikus magasságokba a magyar tengert. Ekkor már a polgárság és főként a tisztviselők, a keresztény középosztály tagjai töltötték szabadságukat a Balaton mellett.¹³ Míg a reformkorban a historizáló villák gyakorlatilag leképezték a nagyvárosi villákat mind tér-, mind pedig anyaghasználatban, addig a két világháború között a lakhatási feltételek megváltoztak, ellenben a hitéleti tereit kellett leképezni a nagyvárosi lehetőségek redukált változataival. A közösségi kezdeményezések, a vallásosság megélése a nyaralás folyamán

¹³ SCHLEICHER 2007, 408-409.

is szükségszerűvé vált s ez indukálta sok fürdőtelepi egyesület, oltáregylet megalakulását s vezetett konkrét építészeti művek megvalósulásához. Ezen épületek létrejöttében fontos szerep hárult az egyházra is, aki jellemzően telek-, és egyéb adományokkal segítette a közösségek vagy adott esetben a szerzetesrendek szakrális építkezéseit. A Katolikus Egyház mellett kisebb volumenben ugyan, de a Protestáns egyházak is megjelentek a Balaton-parti településeket, jellemzően közös használatú templomok építésével (pl.: Révfülöp, Tapolca).

Látható, hogy az új templomok és kápolnák építése (részben) szorosan kapcsolódik a Balaton-parti településekhez. Ennek oka a Balatoni üdülés megindulása, üdülőtelepek építése és ehhez kapcsolódóan a Balatoni pasztoráció megélénkülése. Az építészet terén megfigyelhető egyfaja nemzeti stíluskeresési tendencia a Balaton körüli új „nyaraló” épülettípus létrehozásában.¹⁴ Rott Nándor kiválóan felismerte a növekvő érdeklődésre számot tartó Balatoni régióban a lehetőséget az újfajta egyházi pasztoráció számára, melyet kifejezetten támogatott. A püspököt *nomen est omen* gyakran a „Balaton püspöke”-ként emlegették.¹⁵ A zarándoklatszerű tömegturizmus fokozódásával egyre inkább szükségessé vált új misézőhelyek létrehozása, lelkésziségek alapítása és a vallásos élet folytonosságának biztosítása a fürdőszézon idejére.¹⁶ „A keresztény értékrendű városi és fővárosi tisztviselő réteg nyaralása során is gyakorolni kívánta vallását, amely nem pusztán külsőség, hanem magatartásforma és identitásformáló erő volt egyszerre. Az önerőből szerveződő, sokszor nem is a helyi lakosok, hanem az ide ránduló (fő-)városi középosztály vezette helyi fürdőegyesületek lettek az alapjai a későbbi egyházközösségeknek és más vallásos jellegű egyesületeknek. A nyaralótelepi lelki gondozást általában a helyi közösségek finanszírozásában a telepeken nyaraló lelkészek végezték. Az alulról építkező kezdeményezés találkozott Rott Nándor elképzeléseivel, aki szívén viselte a balatoni pasztoráció kérdését. A püspök 1929-es körlevelében hirdette meg a tó környéke intenzívebb lelkipásztori gondozásának programját. A munka érdemi része a két kinevezett püspöki biztosra hárult: Horváth József lellei esperes-plébános a déli (somogyi), Babics Endre füredi esperes-plébános pedig az északi (veszprémi-zalai) part pasztorációját szervezte.”¹⁷

Rott Nándor püspöksége idején összesen kilenc plébániát és két lelkésziséget (Balatonakali, Balatonalmádi, Balatonboglár, Fűzfőgyártelep, Balatonfüred, Balatongyörök, Balatonkeresztúr, Balatonlelle, Balatonszemes, Fonyód, Balatonszemes) alapított a Balaton körül, továbbá nyolc

¹⁴ A Balaton-part két világháború közötti beépítéséről bővebben lásd. Wettstein 2018.

¹⁵ KARLINSZKY 2020, 230.

¹⁶ URBÁN 2020, 389.

¹⁷ KARLINSZKY 2020, 230.

településen épült új vagy bővítettek régi templomokat a meglévők helyére.¹⁸ Az üdülőtelepeken kialakult egyedi építészeti típus és forma az ún. weekend-kápolna, ami sok esetben efemer jellegét elveszítve tartós anyagokból épült újra a megnövekedett igényeknek megfelelően. Kezdetben általában egy fedett oltár terület és egy többnyire nyitott vagy részben fedett – részben nyitott területből állt. Egyik megmaradt és jól érzékelhető példája a balatonvilágosi templom, s az átépített, újragondolt verziója a balatonakarattyai templom. Ezeknél magas építészeti minőséget nem lehetett elvárni, hiszen legtöbbször a hívek és a plébános építette az épületeket. A fürdőegyesületek és oltáregyletek templom és kápolnaépítő akciói mellett sok esetben budapesti székhelyű intézmények és fővárosi tisztviselők, minisztériumi munkatársak támogatták az építkezéseket. A balatonfűzfői Szent Imre kápolna a Glattfelder Gyula által alapított Szent Imre Collegium építkezéseihez kapcsolódott, míg a főenyési kápolna a budafoki közösség építő tevékenysége nyomán jött létre, az ott nyaraló tanácsos szervezésében, aki Budafokon lakott. Szinte majd minden esetben a legkisebb kápolnaépítési akció is a fürdőegyesület, majd oltáregylet alapításával indult, sok esetben iskolakápolna, vagy ideiglenes területhasználatú weekend-kápolna épületével, ami aztán jelentősen bővült és olyan monumentális épületekig duzzadt, mint a badacsonytomaji bazalt templom vagy a balatonfüredi ún. piros templom.

Stílusuk tekintetében a balatoni templomok és kápolnák híven tükrözik a korszak stíluspluralizmusát, ami részben a megbízók, az építtetők, a hívek részben pedig a megyéspüspök ízlését is tükrözi. Négy épület azonban kiemelkedik a Balaton Északi-partjának templomépítészetiéből, a fent említett Balatonfűzfő gyártelepi templom modern stílusával az ipari építészethez kapcsolódik. A templom építése szorosan összefüggött a Nitrokémia gyárral, s a tervező építész Balajti Géza is a Nitrokémia főmérnökeként dolgozott. A gyár területe a Honvédelmi Minisztérium fennhatósága alá tartozott, így a templomépítést a honvédelmi szempontokhoz kellett igazítani, ami egy egyszerű, lakóépülethez hasonló, torony nélküli megoldást eredményezett.¹⁹

Az olasz novecento modern hatása érződik, valamint a korai keresztény bazilikák térszervezése és homlokzatképzése kerül megidézésre Goszleth Lajos és Frank Ágoston káptalanfüredi torzóban maradt ferences kápolnáján. Az eredeti tervek monumentalitását végül a félbemaradt építkezés finom tájba illesztéssé alakította. A bazilikális elrendezésű, nagy méretű kiemelt szentéllyel és hasáb formájú campanilével megtervezett épületből csupán az első ütem a kriptá és a ravatalozó készült el a jellegzetes balatonalmádi vörös kőből. Ebben alakították ki a kicsiny kápolnát, mely ma is használatban van.

¹⁸ KARLINSZKY 2020, 230.

¹⁹ KARLINSZKY 2011, 202–221.

Egyedi építészeti karakterével kitűnik balatonalmádi katolikus temploma, Medgyaszay István építész munkája. A nyaralók közé a domboldalba, a forgalomtól távol telepített épület a tervezőre jellemző magyaros-modern stílusával, helyi anyagok használatával illeszkedik környezetéhez. Az épület több szempontból is izgalmas, egyrészt közvetíti az erdélyi népi építészeti és templomépítészeti hagyományokat, melyeket a katolikus templomépítészetben kevésbé hatottak, másrészt a magyaros vagy nemzeti stílustörekvésekhez is hozzájárul egy sajátos magyar stílus létrehozásának kísérletével, melyben a korszerű anyagokat, így a vasbetont ötvözi a magyaros formanyelvvel.

A Medgyaszay-féle templom homlokzatát, ami Marsovszkyné Szirmai Ili és Leszkovszky György festőművészek közös munkája,²⁰ sajátos balatoni ikonográfiával rendelkező ábrázolás díszíti, teszi egyedivé, ahogyan a fent említett Budai Szent Imre Collegium kápolnáját. A balatonfűzfői Szent Imre-kápolna pedig egyedi képzőművészeti alkotásával, a Jeges Ernő, római iskolás festőművészhez köthető freskóciklussal emelkedik ki a korszak templomépítészetéből. A Budai Szent Imre Collegium 1939-ben ki kápolnát hozott létre Balatonfűzfőn, ami hosszú évekig fontos szerepet töltött be a Balaton-part pasztorációjában.

3. kép: A templom mai képe a hozzáépítéssel és átalakítással
(a szerző felvétele, 2023)

²⁰ Szent Imre templom Historia Domusa

Kezdetben csak egy kis weekend kápolna, illetve fedett szentélyfülke építse merült fel, majd később a hívek szempontjainak figyelembevételével módosult a program.²¹ A kápolna tömege egyszerű, téglalap alakú, nyeregte-tővel fedett kis épület. Az államosítás után az épület területe gyermektábor lett, a templom pedig sajnálatos módon elvesztette szakrális funkcióját, a freskók pedig feltehetően elpusztultak.

4. kép: Medgyaszay István balatonalmádi templomának timpanon képe,
A balatoni Madonna (a szerző felvétele, 2023)

A két világháború közötti korszakban a balatoni táj új karakterrel gazdagodott és ez a templomépítészetben is érzékelhető. A szezonális használat olyan épülettípusokat hozott létre, melyek alkalmi, időszakos jellegükből kinőve tartós, szilárd anyagokkal immáron a növekvő számú állandó lakosság és a nyaralók igényeit is ki tudta elégíteni. A korszak ismert és elismert főleg a fővároshoz kötődő építészei, mint Weichinger Károly, Körmendy Nándor, Medgyaszay István, Goszleth Lajos és Frank Ágoston, Fábíán Gáspár etc. mellett sok esetben helyi mesteremberek, építőmesterek tervezték a templomépületeket, melyeknél részben anyagi okok miatt részben a tájba való illeszkedés okán jellemző volt a helyi anyagok használata, mint az északi parton a jellegzetes vöröshomokkő vagy a bazalt.

²¹ MÉ, 398., Vort, 1940, 71-72.

5. kép: Fábián Gáspár tervezte badacsonytomaji bazalt templom főhomlokzata
(a szerző felvétele, 2023)

FROM THE WEEKEND CHAPEL TO THE BASILICA - CHURCH CONSTRUCTIONS ON THE NORTHERN SHORE OF LAKE BALATON BETWEEN THE TWO WORLD WARS

The landscape of Lake Balaton was enriched with a new feature in the interwar period, which can also be seen in the church architecture. Seasonal use has created building types that have evolved from the occasional, temporary nature. The use of durable, solid materials led to buildings that could meet the needs of a growing number of permanent residents and holidaymakers alike. Apart from the famous and respected architects of the period, mainly affiliated with the capital, such as Károly Weichinger, Nándor Körmendy, István Medgyaszay, Lajos Goszleth, Ágoston Frank, Gáspár Fábrián and so on, the church buildings were often designed by local craftsmen and master builders, who used local materials such as the typical red sandstone or basalt of the northern lakeshore, partly for financial reasons and partly to make them fit into the landscape.

RÖVIDÍTÉSEK, FORRÁSOK, BIBLIOGRÁFIA

MÉM MDK = Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest

MNL BaML = Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára, Pécs

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

MNL VeML = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára, Veszprém

LDM = Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém

OMF = Országos Műemléki Felügyelőség (megszűnt intézmény)

OMVH = Országos Műemlékvédelmi Hivatal (megszűnt intézmény)

OSzK = Országos Széchényi Könyvtár, Budapest

VFL = Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, Veszprém

VMT Adatbázis = Veszprém megye templomainak adatbázisa. Online Adatbázis. OTKA K 134806. számú pályázat.

Források

ERZEUGNISSE, 1858.

Erzeugnisse der K. K. Privilegierten Thonwaaren und Bauornamente-Fabrik des Heinrich Drasche zu Inzersdorf am Wienerberg. Wien, 1858.

ERZEUGNISSE, 1865.

Erzeugnisse der K. K. Privilegierten Thonwaaren und Bauornamente-Fabrik des Heinrich Drasche zu Inzersdorf am Wienerberg. Wien, 1865.

MNL BaML XI.6.

Angster József és Fia Orgona és Harmóniumgyár iratai. Szerződések. Rajzok. Orgonasíp requirálási főkönyv.

MNL VeML V.102.h.1.

Veszprém Város Tanácsának iratai. Népösszeírások. 1849., 1862.

MNL VeML V.141.f.

Veszprém város képviselőtestületének iratai. Választási iratok. 1869., 1871., 1874.

MNL VEML XII.2.I. 5/G.

Horváth Konstantin irathagyatéka. Történelmi adatok. Zirc, Polány, Nagytevel. 1752.

MUSTER-BUCH, 1880.

Muster-Buch der Thonwaaren-Fabrik der Wienerberger Ziegelfabriks- und Baugesellschaft. Wien, 1880.

OLASZFALUI PLÉB. LVT.

Olaszfalui plébánia levéltára. Éves adások. Költségvetés az olaszfalui rom. kath. templom orgonájának a felújításáról. 1904. augusztus 7., 1904. október 9-i iskolaszéki jegyzőkönyv. Levelek Newarkból (USA), 1922.

Bibliográfia

ACP 7.

HENSZLMANN Lilla (szerk.). *Acta Cassae Parochorum 7.* A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatócsoportjának Forráskiadványai XVII. Budapest, 1980.

AGGHÁZY, 1937.

Aggházy Mária: *A zirci apátság templomépítkezései a XVIII. században.* A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 6. Veszprém, 1937.

BAKÓ, 1993.

BAKÓ Zsuzsanna Ildikó: Gerecze Péter fényképhagyatéka. *Forráskiadványok* 1. OMVH Budapest, 1993.

BAKU–CSÍKY, 2012.

Baku Eszter – Csíky Balázs: Hagyomány és újítás. Katolikus egyházművészet a két világháború közötti Magyarországon. Mózessy Gergely szerk.: *Prohászka-tanulmányok 2009-2012.* Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár, 2012, 286-308.

BAKU, 2018.

BAKU Eszter: *Hagyomány és újítás: A centralitás történeti hagyománya és korszerűsége a két világháború közötti magyar templomépítészetben,* PhD értekezés, BME, Budapest, 2018.

BALÁZSIK, 2007.

BALÁZSIK Tamás: Deckert Krisztián és a kaposvári romantikus építészet. In: BUDA Attila–RITOÓK Pál (szerk.): *A főteli templom és a romantika építésze.* Budapest, 2007. 78–85.

BALÁZSIK, 2016.

Balázsik Tamás: Magyarpolány rk. templom. Építéstörténeti dokumentáció, értékleltár és restaurátori helyreállítási javaslat. Kézirat, 2016.

BARRAL I ALTET–AVRIL–GABROIT-CHOPIN, 1984.

Xavier BARRAL I ALTET–Francois AVRIL–Danielle GABROIT-CHOPIN: Romainische Kunst. Zweiter Band. Nord- und Westeuropa 1060–1220. München, 1984.

BEDY, 1934.

BEDY Vince: A felsőörsi prépostság története. Veszprém, 1934.

BÉKEFI, 1896.

BÉKEFI Remig: *Emlékkönyv, melyet Magyarország ezeréves fennállásának ünnepén közrebocsát a magyar ciszterci Rend*. Budapest, 1896.

BENDA, 1968.

Benda Kálmán: Helytörténeti kiadványok. *Századok* 1968. 292–298.

BICSKEI, 2022.

BICSKEI Éva: A veszprémi Ranolder-albumról. In: FARBAKY Péter–FARBAKY-NÉ Deklava Lilla (szerk.): *A haza építőkövei. Tanulmányok a 19. századi építészet köréből Sisa József tiszteletére*. Budapest, 2022. 225–238.

BIÉLER 1961.

BIÉLER, André.: *Liturgie et architecture. Le temple des chrétiens*, Genève, 1961.

T. BÍRÓ, 1993–94.

T. BÍRÓ Katalin: *A Szentgál, Füzi-kút későneolitik település kőanyaga*. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 19-20. Veszprém, 1993-1994. 89–118.

BÍRÓ–JENEY–SZALAY, 2003.

ifj. BÍRÓ László–JENEY Zoltán–SZALAY György: Szentgál, református templom. A szószer restaurátori kutatása. in.: Mentényi Klára szerk.: *Műemlékvédelmi Szemle 2003/2. Az Országos Műemléki Felügyelőség tájékoztatója. Összefoglaló jelentések a 2002. évi helyszíni műemléki kutatásairól*. Budapest 2003.

T. BÍRÓ–REGENYE, 2001.

T. BÍRÓ Katalin–REGENYE Judit: *Tűzkőbánya és feldolgozó telepek. Egy Szentgál (Veszprém megye) környéki neolitikus lelőhelycsoport kutatása*. DANI János - HAJDÚ Zsigmond - NAGY Emese Gyöngyvér (szerk.): *MÓMOSZ I*. Debrecen, 2001. 95–105.

- BODÓ, 2002.
BODÓ Balázs: A veszprémvölgyi apáca kolostor építéstörténete és kőfaragványai. *Műemlékvédelmi Szemle*, 12. évf. 2002. 1. 41–63.
- BOGYAY, 1944.
BOGYAY Tamás: A felsőörsi prépostsági templom helyreállítása. *Balatoni Szemle* 3. évf. 17-18. 1944. 473–476.
- BONOMI, 1944–1945.
BONOMI, Eugen: Bürgerrecht und Bürgertum in Stuhlveiburg 1688-1848. *Sudost-Forschungen IX-X (1944-45)* 260–361.
- BOROSS 2018.
BOROSS István: *Forrásaink a reformációról*. Dokumentumok az MNL Veszprém Megyei Levéltárában. Veszprém, 2018.
- BORÓVI, 2000.
BORÓVI József: *Az esztergomi érseki egyházmegye felosztása*. Budapest, 2000.
- BRUNNER–GOPCSA, 2016.
BRUNNER Attila–GOPCSA Katalin: *Veszprém város építészete a „hosszú” 19. században*. Műhelytanulmányok a műemléki topográfiához, 5. Székesfehérvár, 2016.
- BSHPF
Bulletin de la Société Préhistorique Française.
- CZAJLIK, 2022.
CZAJLIK Zoltán: *A terepi kirándulástól a domborzatmodellig*. Budapest, 2022.
- SZ. CZEGLDÉY–KOPPÁNY, 1964.
SZ. CZEGLDÉY Ilona–KOPPÁNY Tibor: A középkori Ecsér falu és temploma. *Archeológiai Értesítő* 91. 1. 1964. 41–61.
- CVZ
KANÁSZ Viktor (szerk.): *A veszprémi egyházmegye egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1778–1779. I. Zala megye*. A veszprémi egyházmegye múltjából 35. Veszprém, 2020.
- CVV
KANÁSZ Viktor (szerk.): *A veszprémi egyházmegye egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1778–1779. II. Veszprém megye*. A veszprémi egyházmegye múltjából 37. Veszprém, 2021.

- CSENGEL–GERE, 1996.
 CSENGEL Péter–GERE László: Előzetes jelentés a városlódi karthauzi kolostor kutatásáról. *Műemlékvédelmi Szemle* 6 (1996) 1. 53–84.
- G. Csete 1839.
 G. CSETE Antal: A' Veszprémi Székes-Egyház. In: GUZMICS Iszidór (szerk.): *Egyházi Tár*. XIII. füzet. Pest, 1839. 321–330.
- DAIREAUX, 2006.
 DAIREAUX, Luc: Les temples normands au XVIIe siècle : essai de typologie. *BSHPF*, 2006.
- CS. DOBROVITS, 1983.
 CS. DOBROVITS Dorottya: *Építkezés a 18. századi Magyarországon. (Az uradalmak építészete)*. Művészettörténeti Füzetek 15. Budapest, 1983.
- DOMBI, 1943.
 DOMBI József, dr. A legújabb magyar monumentális művészet. *Szépművészet* 4. évf. 10. 1943. 195–200.
- HODOSSY, 1999.
 DR. HODOSSY Lajos: *A veszprémi református gyülekezet története (1893–1995)*. THÚRY Etele–Dr. HODOSSY Lajos: Jöjj, mondjunk hálaszót... A veszprémi református gyülekezet története. Veszprém, 1999. 71–74., 106., 114–116.
- HORVÁTH, 1930.
 DR. HORVÁTH Konstantin S. O. Cist.: *Zirc története*. Zirci könyvek I. Veszprém, 1930.
- EGER VÁROSKÉPI... 1951.
 [Sz. n.] *Eger városképi és műemléki vizsgálata*. Budapest, 1951.
- ERDEI – TÓTH, 1966.
 ERDEI Ferenc – TÓTH Sándor: *Felsőörs prépostsági templom helyreállítása*. Helyreállított műemlékeink 20. Budapest 1966.
- ERDEI, 1982.
 ERDEI Ferenc: Felsőörs Prépostsági templom. *Tájak, Korok, Múzeumok Kiskönyvtára* 118., Budapest, 1982.
- ÉRI, 2005a.
 ÉRI István: Az öt Dörgicse öt román kori temploma 1. *Várak, kastélyok templomok* 2005. 4. 4–7.
- ÉRI, 2005b.
 ÉRI István: Az öt Dörgicse öt román kori temploma 2. *Várak, kastélyok templomok* 2005. 5. 12–14.

- ÉRI–GERŐNÉ KRÁMER–SZENTLÉLEKY, 1964.
- ÉRI István–GERŐNÉ KRÁMER Márta–SZENTLÉLEKY Tihamér: A dörgicsei középkori templomromok. *Magyar Műemlékvédelem 1959-1960*. Budapest, 1964. 95–116.
- ÉRSZEGI, 2010.
- ÉRSZEGI Géza: I. (Szent) István veszprémi adománylevele. In: Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére – A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 22. Veszprém, 2010. 9–32.
- ESTERHÁZY, 1690.
- ESTERHÁZY Pál: *Az egész világon levő csudálatos Boldogságos Szűz képei-nek röviden föl tett Eredeti...* Nagyszombat, 1690.
- D. FEHÉR, 1961.
- D. FEHÉR Zsuzsa: Három kiállítás. *Művészet* 2. évf. 7. 1961. 38-40.
- FEHÉR, 1970.
- FEHÉR Rózsa: A hímeskő alkotója. *Képes Újság* 9. évf. 6. 1970. február 7. 6.
- FILMHÍRADÓ, 1961.
- Mattioni Eszter hímes kőmozaikjai. Szöveg Csőke József, Sziklai Kornél. Magyar Filmhíradó 47/3. bejátszás, 1961. november. Azonosító: MFH_1961_47-03. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=16265>, utolsó letöltés: 2024.05.31.
- FILMHÍRADÓ, 1977.
- Mattioni Eszter hímeskő-kompozíciói. Szöveg Csőke József, Fífilina József. Magyar Filmhíradó 25/3. bejátszás, 1977. június. Azonosító: MFH_1977_25-03. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=21952>, utolsó letöltés: 2024.05.31.
- FINNEY, 1988.
- FINNEY, Paul Corby: Early Christian Architecture: The Beginnings (A Review Article) *Harvard Theological Review*, 81–3. 1988. 319–339.
- FÜLÖP, 2010.
- FÜLÖP András: *Tihany, Csokonai-liget*. In: KIFALUDY Júlia (Szerk.): *Régészeti kutatások Magyarországon 2009*. Budapest, 2010, 365.
- FÜLÖP – JANKOVICS, 2010.
- FÜLÖP András – JANKOVICS Norbert: *Tihany, Csokonai-liget*. KIFALUDY Júlia (Szerk.): *Régészeti kutatások Magyarországon 2010*. Budapest, 2012, 375.

- GÁCH, 1949.
 GÁCH Marianne: Mattioni Eszter. Hölgyfutár. *Haladás* 5. évf. 42. 1949. október 20. 11.
- GALAVICS, 1984.
 GALAVICS, Géza: Antonia Galli Bibiena in Ungheria e in Austria. *Acta Historiae Artium* 30. (1984/1–2) 177–263.
- GERGELYFFY, 1967–1968.
 GERGELYFFY András: Palota és Castrum Palota. *Magyar Múemlékvédelem* 1967–1968. 125–144.
- GERMANN 1963.
 GERMANN, Georg.: *Der protestantische Kirchenbau in der Schweiz*. Zürich, 1963.
- GIEDION, 1922.
 GIEDION, Sigfried: *Spätbarocker und romantischer Klassizismus*. München, 1922.
- GOMBOSI, 2008.
 GOMBOSI Beatrix: „Köpönyegem pedig az én irgalmasságom...”: Köpönyeges Mária ábrázolások a középkori Magyarországon (Schutzmantelmadonnen aus dem mittelalterlichen Ungarn). Szeged, 2008.
- GONDOS–HORVÁTH, 2005.
 GONDOS Béla – HORVÁTH Zoltán György: A Balatontól a Bakonyig – Veszprém megye középkori templomai. Budapest, 2005.
- GÖMÖRY–CSOMORTÁNY, 2023.
 GÖMÖRY Judit – CSOMORTÁNY Levente: Szűz Mária és Szent Imre herceg (egykori piarista) templom. JANKOVICS, 2023. 91–103.
- GRÉCZY, 2017a.
 GRÉCZY Emőke: A hímeskő női mestere - Mattioni Eszter művészete. *Artmagazin* 15. évf. 5. 2017. 70–77.
- GRÉCZY, 2017b.
 GRÉCZY Emőke: A hímeskő női mestere. Mattioni Eszter művészete. *Artmagazin Online*. 2017. május 13. (<https://www.artmagazin.hu/artic-les/archivum/5221dbc4e416f64d13b69dd7cd7e9d99>, utolsó letöltés: 2024.06.04.)
- GULDEN, 1865.
 GULDEN István: A kis-lődi plebánia története. *Magyar Sion* 3. 1865. 671–691.

- GUTHEIL, 2007.
- GUTHEIL Jenő: *Veszprém város okmánytára 1002-1523*. A veszprémi egyházmegye múltjából 18. Veszprém, 2007.
- GUZSIK, 1979.
- GUZSIK Tamás: Veszprém megye középkori templomépítészetének kutatási kérdései. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 14. Veszprém, 1979. 163–202.
- GYÖRFFY, 1977.
- GYÖRFFY György: *István király és műve*. Budapest 1977.
- GYÖRFFY, 1997.
- GYÖRFFY György: A magyar királyi oklevelek a kezdetektől 1200-ig. GYÖRFFY Gy. (szerk.): *Árpád-kori oklevelek 1001–1196*. Budapest, 1997.
- HAJDÓK, 2016.
- HAJDÓK Judit: A bakonybéli apátsági templom. *Collectana Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság gyűjteményeinek értesítője Pannonhalma*, 2016. 133–162.
- HAJDÓK, 2021.
- HAJDÓK Judit: *A veszprémi Szent Mihály-bazilika orgonája*. Építéstörténeti tudományos dokumentáció. Kézirat, 2021.
- HARIS, 2008.
- HARIS Andrea: Majorsági központtól a kastélyig, avagy a tatari Esterházy-kastély kiépülése. FELT István–SOMORJAY Selysette (szerk.): *Kastélyok évszázadai, évszázadok kastélyai. Tanulmányok a 80 éves Koppány Tibor tiszteletére*. Budapest, 2008. 169–186.
- HARIS, 2020.
- HARIS Andrea: Az attribúció határai és a gyömörei templom. *Ünnepi tanulmányok a 70 éves László Csaba tiszteletére*. Arrabona 58. Győr, 2020. 201–212. 208–210.
- HEGYI, 2018.
- HEGYI Sándor Ferenc: *Szentgál és a nagy háború. A fennmaradt levéltári iratok és az anyakönyvi feljegyzések felhasználásával*. Szentgál, 2018.
- HELYI ÉRTÉKTÁR, 2022.
- DR. PÁSZTORNÉ SIMON Annamária (szerk.): *Kincsek emlékek őre, Felsőörs*. Felsőörs Helyi Értéktár. Felsőörs, 2022.

HERMANN, 2015.

HERMANN István: *A veszprémi egyházmegye igazgatása a 18. században 1700–1777*. A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 37. / A veszprémi egyházmegye múltjából 28. Veszprém, 2015.

HMM I.

DERCSÉNYI Dezső–VOIT Pál (szerk.): *Magyarország műemléki topográfiája VII. Heves megye műemlékei I*. Budapest, 1969.

HOLL–PARÁDI, 1982.

HOLL Imre – PARÁDI Nándor: Nagykeszi középkori falu kutatása. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 16. Veszprém, 1982. 181–202.

IRÁNYI, 2014.

IRÁNYI László: Adalékok a Veszprémi Angolkisasszonyok Sancta Maria Intézetének történetéhez. *Veszprémi Szemle* 16. 2014/2. 97–107.

JAKAB–JANKOVICS, 2013.

JAKAB Attila – JANKOVICS Norbert: Elpusztult középkori templomok Nagyhalász határában. KOLLÁR Tibor (szerk.): *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig*. Nyíregyháza, 2013. 179–186.

JANKOVICS, 2010.

JANKOVICS Norbert: A tarnaszentmáriai templom kőfaragványai. TÜSKÉS Anna (szerk.): *Ars perennis*. Fiatal Művészettörténészek II. Konferenciája. CentrArt Művészettörténeti Műhely tanulmányok, Primus Gradus tanulmányok. Budapest, 2010. 329–333.

JANKOVICS, 2022.

JANKOVICS Norbert: A tatai Esterházy-kastély építéstörténete. KÖVESDI Mónika–VIRÁG Zsolt (szerk.): *Tata, Esterházy-kastély. A Nemzeti Kastélyprogram tanulmánykötetei. 1*. Budapest, 2022. 113–131.

JANKOVICS, 2023.

JANKOVICS Norbert (szerk.): *Veszprém város templomai*. Veszprém, 2023.

KAMMERER–DÖRY, 1915.

KAMMERER Ernő – DÖRY Ferenc: *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára*. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo. XI. Budapest, 1915.

KANÁSZ, 2020.

KANÁSZ Viktor: *A canonica visitatio intézményének története és kutatása*. CVZ 7–16.

KARLINSZKY, 2011.

KARLINSZKY Balázs: A balatonfüzfői római katolikus egyházközségek a két világháború között, *Acta Papensia* 2011/3-4, 202–221.

KARLINSZKY, 2020.

KARLINSZKY Balázs: Rétegpasztoráció a Veszprémi Egyházmegyében. KARLINSZKY –VARGA, 2020. 229–243.

KARLINSZKY, 2024.

KARLINSZKY Balázs: *Templomépítések 1778 és 1847 között a Bakonyban és környékén*. KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *A veszprémi püspökség „hosszú 19. százada”. A veszprémi egyházmegye története 1777–1917 között*. A veszprémi egyházmegye múltjából 41. Veszprém, 2024. 27–48.

KARLINSZKY –VARGA, 2020.

KARLINSZKY Balázs–VARGA Tibor László (szerk.): *Rott Nándor és kora*. A Katolikus Egyház 1918-1919-ben és a Veszprémi Püspökség a két világháború között. Veszprém, 2020,

KELÉNYI, 1978.

KELÉNYI György: Az Építészeti Igazgatóság és a „hivatalos” építészet Magyarországon a XVIII. század végén. ZÁDOR Anna–SZABOLCSI Hedvig (szerk.): *Művészet és felvilágosodás. Művészettörténeti tanulmányok*. Budapest, 1978. 123–159.

KELÉNYI, 2022.

KELÉNYI György: Megjegyzések klasszicizáló késő barokk építészetünkhöz. FARBAKY Péter – FARBAKYNÉ DEKLAVA Lilla (szerk.): *A haza építőkövei. Tanulmányok a 19. századi építészet köréből Sisa József tiszteletére*. Budapest, 2022.

KÉZAI, 2004.

KÉZAI Simon: *A magyarok cselekedetei*. Budapest, 2004.

KISS, 1972.

KISS Ákos: *Mattioni Eszter művészete*. Szekszárd, 1972.

KOLLÁR, 2000.

KOLLÁR Tibor (szerk.): *A középkori Dél-Alföld és Szer*. Dél-Alföldi évszázadok13. Szeged, 2000.

KOLTAI, 2002.

KOLTAI András: A piarista rend háromszáz éve Veszprémben – tizenkét tételben. A. PERÉMI Ágota (szerk.): *Emlékkötet Laczkó Dezső születésének (1860–1932) 150. évfordulójára*. Veszprém, 2011. 107–120.

KOPPÁNY, 1963.

KOPPÁNY Tibor: *A Balaton-Felvidék románkori templomai*. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 1. Veszprém 1963. 81–114.

KOPPÁNY, 1967.

KOPPÁNY Tibor.: *Középkori templomok és egyházak helyek Veszprém megyében I.* A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 6. 1967. 117–150.

KOPPÁNY, 1972.

KOPPÁNY Tibor: *Középkori templomok és egyházak helyek Veszprém megyében II.* A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 11. Veszprém, 1972. 213–241.

KOPPÁNY, 1984.

KOPPÁNY, Tibor: A Közép-Dunántúl reneszánsz építészet. *Ars Hungarica* 1984/2. 183–232.

KOPPÁNY, 1992.

KOPPÁNY Tibor: *Ozora és uradalmának építészet a 18. században. Adatok Tolna megye építészetének történetéhez.* A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve 17. Szekszárd, 1992. 229–258.

KOPPÁNY, 1993.

KOPPÁNY Tibor: *A Balaton környékének műemlékei.* Művészettörténet - műemlékvédelem 3. OMVH, Budapest, 1993.

KOPPÁNY, 1994.

KOPPÁNY Tibor: Az ösküi kerektemplom és helyreállítása. *Műemlékvédelmi Szemle* 1994/2. 21–32.

KOPPÁNY, 2014.

KOPPÁNY Tibor: Padányi Bíró Márton veszprémi püspök művész- és mesterköre (Adalékok a 18. század középső évtizedeinek dunántúli művészetéhez). *Művészettörténeti Értesítő* 63. évf. 1. 39–66.

KOPPÁNY–HÉCZEY-MARKÓ, 2023.

KOPPÁNY András–HÉCZEY-MARKÓ Ágnes: A veszprémvölgyi apácakolostor egykori templomának romjai és az úgynevezett Jezsuita templom. JANKOVICS 2023. 113–123.

KÖBLÖS, 2011.

KÖBLÖS József (szerk): „*Processus visitationis*”. *Torkos Jakab egyházlátogatása 1747-ben*. A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések 11. Pápa, 2011.

KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009.

KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt.: *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526–1760* - A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések 10. Pápa, 2009.

KÖRMENDY, 1965.

KÖRMENDY József, Adalékok a felsőörsi Árpádkori templom kutatásának történetéhez. Naplójegyzetek. BARDOLY István – LÁSZLÓ Csaba (szerk.): *Tanulmányok Koppány Tibor 70. születésnapjára*. Budapest, 1998. 83–96.

KÖRMENDY, 1971.

KÖRMENDY József: *Fa- és sövénytemplomok a Veszprémi Egyházmegye területén a XVIII. században*. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 10., Veszprém, 1971. 53–78.

KÖRNER–NAGY, 2002.

F. KÖRNER Zsuzsa–NAGY Márta: A városrendezési szabályozás története Magyarországon. *Építés-Építészettudomány* 30. 2002/1-2. 123–158.

KRÄHLING, 2009.

KRÄHLING János.: Adalékok a hugenotta típusú imaház magyarországi elterjedéséhez - a Charenton-típus. *Műemlékvédelem* 4/2009. 190–196.

KRÄHLING, 2012.

KRÄHLING János: Adalékok a 17. század magyarországi protestáns templomépítészeténekértékeléséhez. Késő középkor – reneszánsz – kora barokk. *Architectura Hungariae* 11. 2012. 45–53.

KRALOVÁNSZKY, 1994.

Kralovánsky Alán: A tihanyi vár 1982. évi feltárása. *Műemlékvédelem* 38. 1994. 209–218.

- KRALOVÁNSZKY–K. PALÁGYI–TÓTH, 1976.
KRALOVÁNSZKY Alán–K. PALÁGYI Sylvia–TÓTH Sándor: *Római és középkori kőtár katalógusa*. Tihanyi Múzeum. Veszprém, 1976.
- KRAMER–TÓTH 1966.
G. KRAMER Márta – TÓTH Sándor: A tihanyi apátsági templom és kolostor 1965. évi felújítása. *Műemlékvédelem* 10/4. 1966. 234–237.
- KRUMENACKER 2011.
KRUMENACKER, Yves: Les temples protestants français, XVIe–XVIIe siècles. *Chrétiens et sociétés*, Numéro spécial 1, 131–154.
- KUMOROVITZ, 1953.
KUMOROVITZ L. Bernát: *Veszprémi regeszták (1301–1387)*. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 2. Budapest, 1953.
- LABROUSSE 1988.
LABROUSSE, Élisabeth: *Histoire de la France religieuse*, Paris, 1988.
- S. LACKOVITS 2003.
S. LACKOVITS Emőke (szerk.): *Emlékkötet Vajkay Aurél születésének századik évfordulójára*. Veszprém, 2003.
- LÁSZAY, 2020.
G. LÁSZAY Judit: Egy Mosonból betelepült vaskereskedő háza Veszprémbe. NEMES Gábor (szerk.): *Arrabona* 58. Győr, 2020. 213–230.
- LÁSZLÓ, 1992.
LÁSZLÓ Csaba: Újabb kutatások a várpalotai várban. CABELLO, Juan (szerk.): *Castrum Bene* 2/1990. Budapest, 1992. 183–192.
- LÁSZLÓ, 2006.
LÁSZLÓ Csaba: A várpalotai 14. századi „palota”. Kovács Gyöngyi–MIKLÓS Zsuzsa (szerk.): *„Gondolják, látják az várnak nagy voltát...” Tanulmányok a 80 éves Nováki Gyula tiszteletére*. Budapest, 2006. 163–170.
- LECHNER, 2002.
LECHNER László: *Alma Mater a veszprémi várban*. Veszprém, 2002.

LOVAG, 1999.

LOVAG Zsuzsa: *Mitteralterliche Bronzegegenstände des Ungarischen Nationalmuseums*. Catalogi Musei Nationalis Hungarici – Seria Archaeologica 3. Budapest, 1999.

LOVIBOND, 2006.

LOVIBOND, Malcolm: Les premiers dispositifs réformés à Saint-Pierre de Genève. *BSHPF* 2006.

LŐVEI, 2021.

Lővei Pál: *Porfir, kő, márvány*. Kőanyagok, kőfaragók, kőberakások a középkori Magyarországon. I. kötet. Budapest, 2021.

LUDÁNYI, 2016.

LUDÁNYI Gabriella: Az egri Líceum építészei. A Gerl–Fellner probléma. H. SZILASI Ágota (szerk.): *Örökségünk védelme és jövője I*. Studia Agriensia 32. Eger, 2016. 107–122.

LUKÁCS, 1943.

LUKÁCS Károly: *A Balaton-vidék földrajza kétszáz év előtt*. Bél Mátyás „Notitia Comitatum Veszprimiensis, Simighiensis et Szaladiensis” c. kéziratának fordítása és ismertetése. A Magyar Biológiai Kutatóintézet Munkái 15. Tihany, 1943.

LUKCSICS–PFEIFFER, 1933.

LUKCSICS Pál–PFEIFFER János: *A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában*. A veszprémi egyházmegye múltjából 1. Veszprém, 1933.

LUX, 1944.

LUX Géza: *Újabb feltárások a felsőörsi prépostsági templomon*. Budapest, 1944.

MAGYAR 1984.

MAGYAR Eszter: A királyi erdőkezelés kiváltságolt népcsoportjainak továbbélése a bakonyi erdőispánság területén *Tanulmányok Veszprém megye múltjából - A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai* 3. Veszprém, 1984. 101–119.

MÁNDITY, 1998.

MÁNDITY György: Délvidék orgonaépítészete. *Magyar Egyházzene* 5. 1997–1998/2–3. 257–272.

MÁRKUS, 1969.

MÁRKUS László: Két művész portré Múterem-látogatás Kovács Margitnál és Mattioni Eszternél. *Új Ember* 25. évf. 14. 1969. április 6. 6.

MAROSI 1992.

MAROSI Ernő: Magyar református templomok – művészettörténeti áttekintés. DERCSÉNYI Balázs. (szerk.): *Református templomok Magyarországon*. Budapest 1992. 26–54.

MAROSI, 1996.

MAROSI Ernő: Bencés építészet az Árpád-kori Magyarországon. TAKÁCS Imre (szerk.): *Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve*. Kiállítási katalógus. Pannonhalma, 1996, 131–142.

MAROSI, 1999.

MAROSI Ernő: Megjegyzések a magyarországi romanika épülettípológiájához. KISS Imola–SZŐCS Péter Levente (szerk.): *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania/Középkori egyházi építészet Erdélyben*. Satu Mare, 1999, 10–32.

MIKLÓS, 2006.

MIKLÓS Zsuzsa (szerk.): „Gondolják, látják az várnak nagy voltát...” *Tanulmányok a 80 éves Nováki Gyula tiszteletére*. Budapest, 2006. 163–170.

MIKÓ–TAKÁCS, 1994.

MIKÓ Árpád–TAKÁCS Imre (szerk.): *Pannonia Regia, Művészet a Dunántúlon 1000-1541*. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai Budapest, 1994.

MML 1977.

A hímes kövek, Mattioni Eszter művészete. 1977. május 5. 20:55. Magyar Televízió. Tévéműsor szövegének gépirata In: Magyar Művészek Lexikona. Mo62-1 Mattioni Eszter. 323-330. dia.

MOLNÁR 2008.

MOLNÁR Jánosné: Templom a Jeruzsálem-hegyen. Felújítás. *Veszprémi Napló* 64. évf. 2008. október 30. 8.

MRT 2.

ÉRI István–KELEMEN Márta–NÉMETH Péter et al: *Magyarország Régészeti Topográfiaja 2. A Veszprémi járás*. Budapest, 1969.

MRT 3.

BAKAY Kornél (szerk.): *Magyarország Régészeti Topográfiája 3. A devecseri és sümegi járás*. Budapest, 1970.

NAGY, 2019.

NAGY Veronika: Nagytevel, r. k. templom. JERNYEI KISS János (szerk.) *Barokk freskófestészet Magyarországon I. Fejér, Komárom-Esztergom és Veszprém megye*. Budapest, 2019. 300–305.

NAGY, 2021.

NAGY Szabolcs Balázs: Erődítések a várpalotai vár keleti külső oldalán az 1566. évi ostromig. *Castrum* 24. 2021. 39–75.

NÉMETH, 1993-1994.

NÉMETH Péter: *A városlódi karthauzi kolostor története és régészeti emlékanyaga I. A Veszprém Megyei Múzeumok közleményei 19–20*. Veszprém, 1993–94. 367–382.

NŐK LAPJA 1971.

MES: Kővirág-varázsló. Nők Lapja. 1971. május 6. 2025

PÁMER–KOVÁCS 1994.

PÁMER Nóra–KOVÁCS Éva: Csabdi középkori templomának feltárt romjai és egy korpusz-lelet. PÁMER Nóra (szerk.): *Gerő László nyolcvanötödik születésnapjára*. Művészettörténet–műemlékvédelem 6. OMVH, Budapest, 1994. 307–320.

K. PALÁGYI, 2008.

K. PALÁGYI Sylvia: Balatonakali-Ságpusztá, a középkori templom, település és a római kori épületek maradványai I. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 25. Veszprém, 2008., 59–106.

PAPP, 2004.

PAPP Szilárd: Forráskritika–Két faragvány a lövöldi karthauzi kolostorból. F. ROMHÁNYI Beatrix–GRYNAEUS András–MAGYAR Károly et al. (szerk.) *„Quasi Liber et Pictura. Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára*. Budapest, 2004. 405–413.

PAPP, 2010.

PAPP Gábor György: Az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottság székháza (volt Dravecz-ház) PAPP Gábor György (szerk.): *Épített örökség a magyar tudomány szolgálatában*. Budapest–Veszprém, 2010. 177–179.

PAPP, 2022.

PAPP Attila: *Veszprém vonzáskörzetének centrális templomai*. Budapest, 2022.

PAPP, 2024.

PAPP Attila: Pál püspök 1263-as vizitációjának első helyszíne – Insula Pilup Sanctae Helenae. SIMMER Livia (szerk.): *Nyugat-dunántúli pálos kolostorok régészeti kutatása*. Művelődéstörténeti Műhely Rendtörténeti konferenciák 4/6. Budapest, 2024. 78–95.

PEHM, 1934.

PEHM József: *Padányi Bíró Márton élete és kora*. Zalaegerszeg, 1934.

S. PERÉMI 2004.

S. PERÉMI Ágota: *Újabb avar kori leletek Veszprém megyében I. Késő avar kori sírok Szentgál–Kövestelek, Fűzfa utcában*. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 23. Veszprém, 2004. 73–97.

PFEIFFER–SZIGETI, 1985.

PFEIFFER János–SZIGETI Kilián: *A Veszprémi Székesegyház zenéjének története*. Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae VI. Aurora Könyvek. München, 1985.

PFEIFFER, 1947.

PFEIFFER János: *A veszprémi egyházmegye legrégibb egyházlátogatásai (1554–1760)*. A veszprémi egyházmegye múltjából 10. Veszprém, 1947.

PFEIFFER, 1987.

PFEIFFER János: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). Püspökei, kanonokjai, papjai*. München, 1987.

PINTÉR, 2017.

PINTÉR Bálint: A szombathelyi Bagolyvár. *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények* 2017/1. 35–81.

PINTÉR, 2022.

PINTÉR Bálint: Sorozatgyártott ornamensek. A wagrami épületkerámiák szerepe a dualizmus kori építészetben. *Ars Hungarica* 48. 2022/3. 305–318.

POGÁNY – SZELÉNYI, 1990.

POGÁNY Ö. Gábor – SZELÉNYI László: *Mattioni Eszter*. Szekszárd, 1990.

RÁCZ, 2020.

RÁCZ Miklós: A veszprémi piarista iskola építéstörténete. *Veszprémi Szemle* 57. 2020/2. 103–136.

RÁCZ–LASZLOVSZKY 2005.

RÁCZ Miklós–LASZLOVSZKY József: *Monostorossáp, egy Tisza menti középkori falu*. *Dissertationes Pannonicae*. III. 7. ELTE, Budapest, 2005.

RANDALL 1999.

RANDALL, Catharine: *Building Codes: the Aesthetics of Calvinism in Early Modern Europe*, Philadelphia, 1999.

RÉCSEY, 1889.

RÉCSEY Viktor: A tihanyi katakomba régiségei. *Budapesti Hírlap* 1889/304. 1–2.

REGENYE 1991.

REGENYE Judit: *Szentgál – iparvidék a rézkor elején*. GEISZT Jakabné (szerk.): *Múzeumi Diárium 1991*. Veszprém, 1991. 3–6.

REGENYE 2004.

REGENYE Judit: *Háztipusok és településszerkezet a késői lengyeli kultúrában veszprémi és szentgáli példán alapján*. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 23. Veszprém, 2004. 25–47.

REGENYE 2011.

REGENYE Judit: *Kő és agyag. Település és életmód a neolitikum-rézkor fordulóján a Dunántúlon*. Veszprém, 2011.

RÉVHELYI, 1988.

RÉVHELYI Elemér: Fellner Jakab életműve a kezdetektől az 1760-as évekig. PAYER Gábor (szerk.): *Révhelyi Elemér munkássága*. Tudományos Füzetek 4. Tata, 1988. 11–33.

RIU 6.

FITZ, Jenő–MÓCSY, András–SOPRONI, Sándor: *Die Römischen Inschriften Ungarns. 6. Lieferung.* Budapest, 2001.

DE RODRIGUEZ–LOJENDIO, 1966.

Luis María DE RODRIGUEZ–Abundio LOJENDIO: *Castille Romane, Vol. II., Zodiaque*, 1966.

ROMHÁNYI, 2021.

F. ROMHÁNYI Beatrix: A veszprémi egyházmegye 11. századi templomhálózata. KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *„Capella Reginalis” – A veszprémi püspökség a középkorban.* Veszprém, 2021. 241–252.

RONDOT 1891.

RONDOT, Natalis: *Les Protestants de Lyon au dix-septième siècle*, Lyon, 1891.

ROSTÁS, 2000.

ROSTÁS Tibor: Udvari művészet Magyarországon a 13. század második negyedében és közepén, avagy a Gizella-kápolna hazai kapcsolatrendszere. *Műemlékvédelmi Szemle*, 10. évf. 2000. 1–2. 5–52.

SCHLEICHER, 2007.

SCHLEICHER Vera: Nyaraló hívek, hívő nyaralók, Fürdőtelepi templomok és kápolnák a Balaton-parton 1. S. LACKOVITS Emőke, SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi Vallásosság a Kárpát-medencében 7.* Sepsiszentgyörgy-Veszprém, 2007.

SCHWEBEL 2006.

SCHWEBEL, Horst: Les temples des colonies huguenotes de la Hesse *BSHPF*, 2006. 481–490.

SERFŐZŐ, 2010.

SERFŐZŐ Szabolcs: Franz Xaver Bucher – egy késő barokk festő a Dunántúlon. BUBRYÁK Orsolya (szerk.): *„Ez a világ, mint egy kert...” Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére.* Budapest, 2010. Szerk. 473–488.

SIMON, 2023.

SIMON Anna: *A városlődi Szent Mihály-templom.* KARLINSZKY Balázs–VARGA Tibor László (szerk.): *Érsekségi ékességek I.* 24. Veszprém, 2023. 64–67.

SISA, 2004.

SISA József: *Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon a historizmus korában*. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2004.

SOLYMOSI–CZÁR 2005.

SOLYMOSI Ferenc–CZÁR Attila: *Magyarország orgonái*. Kiskőrös, 2005.

SOÓS, 1967.

Soós Imre: Az egri egyetem felállításának terve. *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis* 1967. 303–321.

SÖRÖS, 1904.

Sörös Pongrácz: A bakonybéli apátság története II. ERDÉLYI László (szerk.): *A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története*. IX. 367. Budapest, 1904.

SZAKÁCS 2013.

Szakács Béla Zsolt: Két altemplom – Pannonhalma és Tihany. GAYLHOFFER-KOVÁCS Gábor – SZÉKELY Miklós (Szerk.): *Als ich can*. Tanulmányok Urbach Zsuzsa 80. születésnapjára. Budapest, 2013, 14–23.

SZAKÁCS, 2022.

Szakács Béla Zsolt: *Árpád-kori építészet a Dunántúlon*. Opitz Historiae Artium 3. Budapest, 2022.

SZÉKESFEHÉRVÁR MŰEMLÉKEI

ENTZ Géza Antal (szerk.): *Székesfehérvár*. Magyarország műemlékei. Budapest, 2009.

SZIGETI, 1972.

Szigeti Kilián: Halper János (1817–1888) orgonaépítő mester élete és működése. *Soproni Szemle* 26. 1972/4. 307–320.

SZIGETI, 1982.

Szigeti Kilián: Das Wirken österreichischer Orgelbauer in Ungarn. SCHOLZ, Rudolf (herausgegeben): *Organa Austriaca*. III. Wien. 1982. 133–158.

SZÍJ, 1960.

SzÍj Rezső: *Várpalota. Fejezetek a város történetéből*. Budapest, 1960.

SZÍJ, 1965.

SzÍj Rezső: *Műemlékek és műalkotások Várpalotán*. Budapest 1965.

SZMRECSÁNYI, 1937.

SZMRECSÁNYI Miklós: *Eger művészetéről. Tanulmányok és jegyzetek a hazai barokk történetéhez.* Budapest, 1937.

SZ.N. 1941

SZ.N.: Füzfői Szent Imre kápolna, *Magyar Építőművészet* 1941/12. 398-399.

S. TAMÁS 1997.

S. TAMÁS Márta: Keresztelés Szentgálon. *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 2. Veszprém-Debrecen, 1997. 454-460.

S. TAMÁS 2012.

S. TAMÁS Márta: *A szentgáli tanyavilág kialakulása és pusztulása.* Szentgál 2012.

TILHOF, 2000.

TILHOF Endre: *Tószok Berénd és temploma.* Fejezetek a község múltjából. Ajka, 2000. 31-32.

TOMISA, 2002.

TOMISA Ilona: *Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek. 16-17. század.* Budapest, 2002.

TORKOS

KÖBLÖS József (szerk.): „*Processus visitationis*”. *Torkos Jakab egyházlátogatása 1747-ben.* A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések 11. Pápa, 2011.

TÓTH, 1967.

TÓTH Sándor: XIII. századi építőműhely Veszprémben. A Bakonyi Múzeum kőtarának ismertetése III. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 6. Veszprém, 1967. 163-182.

TÓTH, 1980.

TÓTH Sándor: Felsőörs késő román templomtornya. *Művészet* XXI. 1980. 22-26.

TÓTH, 2000.

TÓTH Sándor: A felsőörsi préposti templom nyugati kapuja. *Műemlékvédelmi Szemle.* 2000. 53-76.

TÖLCSÉRY, 1895.

TÖLCSÉRY Ferencz: *A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló veszprémi római katolikus főgymnasium története.* (1711–1895). Veszprém, 1895.

URBÁN, 2020.

URBÁN Erzsébet: Templomépítészet a két világháború között a veszprémi püspökség területén. KARLINSZKY –VARGA, 2020. 387-404.

VADAS–RÁCZ, 2010.

VADAS András–RÁCZ Lajos: Éghajlati változások a Kárpát-medencében a középkor idején. *Agrártörténeti Szemle* 51. 2010. 39–62.

VAJKAI 1959.

VAJKAI Aurél: *Szentgál. Egy bakonyi falu néprajza.* Budapest 1959.

VAJKAI 1987.

VAJKAI Aurél: *Szentgál. Egy bakonyi falu folklórja.* Budapest 1987.

VÁRADY 1987.

VÁRADY József.: Református templomaink. Debrecen 1987.

VARGA, 2006.

VARGA Lajos: Pásztó városának kísérlete a kegyúri jog megszerzésére a 19. században. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum* 18. 2006/1–2. 97–106.

VERESS D., 1997.

VERESS D. Csaba: *Sóly 1000 éve.* Sóly, 1997.

VIDA 2021.

VIDA Beáta: *A ciszterci rend története a középkori Magyar Királyságban, különös tekintettel a zirci apátságra.* Zirc története I. Zirc, 2021

VILÁGHÍRADÓ 1943.

Mattioni Eszter ékkövekből kirakott mozaikjai. *Magyar Világhíradó* 1001/7. bejátszás, 1943. április. Azonosító: mvh-1001-07. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5001>, utolsó letöltés: 2024.05.28.

VIRÁNYI, 1867.

VIRÁNYI Vilmos: *Honvédtiszti koszoru az 1848/9 évből.* Pest, 1867.

VMFN, 1982.

Veszprém Megye Földrajzi Nevei I. A tapolcai járás. Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 156. Budapest, 1982.

VOIT, 1940.

VOIT Pál: A Füzfői Szent Imre kápolna. *Szépművészet* 1940/3. 71–72.

VOIT, 1960.

VOIT Pál: Tervek, mesterek és mű. *Művészettörténeti Értesítő* 9. 1960. 265–279.

VOIT, 1970.

VOIT Pál: *A barokk Magyarországon.* Budapest, 1970.

VOIT, 1979.

VOIT Pál „Franz Anton Pilgram” című doktori értekezéséről. (Garas Klára opponensi véleménye. Voit Pál válasza.) *Művészettörténeti Értesítő* 28. 1979. 196–206.

VOIT, 1982.

VOIT Pál: *Franz Anton Pilgram.* Budapest, 1982.

WERTNER, 1892.

Wertner Mór: *Az Árpádok családi története.* Nagybecskerek, 1892.

WETTSTEIN 2018.

WETTSTEIN Domonkos: *Regionális stratégiaalkotás a Balaton-part rekreációs célú építészetében (1929-1979).* PhD-értekezés, BME, Budapest, 2018.

ZEILER, 1997.

ZEILER, Martinus: *A magyar királyság leírása.* Szekszárd, 1997.

ZSIRAY, 1978.

ZSIRAY Lajos: A lövöldi karthauzi kolostor. *Műemlékvédelem* 22. 1978. 1. 19–23.